

Жамалов Шукуралы Абдыкаровичтин 08.00.06– улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу экономикалык механизмин өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык ишине расмий оппоненттин

ПИКИРИ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Рыноктук мамилелердин натыйжасында тышкы соода экономикалык карым-катнаштар жакынкы жана алыскы өлкөлөр менен жогорку деңгээлдеги иш аракеттер, талаптагыдай жүргүзүлсө товарлардын агымынын ылдамдыгы жогорулап, бажы салымдарынын кирешелери көбөйүп мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн толтурууга жол ачат. Ошол эле учурда мамлекеттик бажы кызматындагы бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин жакшыртуу азыркы талаптарга тийиштүү деңгээлде жооп бербегендиктен, аткезчилик жана башка мыйзам бузуулар орун алууда жана товар айлантууда эл аралык талаптарды, стандарттарды аткарууда деңгээли жетишсиз бойдон калууда.

Республикада экспорттолуучу товарларды эл аралык талаптардын деңгээлинде даярдоо, тышкы соода экономикалык келишимдердин негизинде товар сатуучулардын жана товар алуучулардын менчиктик формасына карабастан мыйзам алдында так жана өз убагында аткаруу жоопкерчилигин жогорулатуу зарылчылыгын шарттады. Өлкөнүн финансы-экономикалык саясатынын келечектеги өнүгүшү бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин жакшыртуу жана тышкы соода экономикалык байланыштардын жогорку деңгээлде алып барышына жараша аныкталат. Анткени бажы кызматында, бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүү менен товар айлануулардын агымын көбөйтүүгө, бажы кызматынан түшкөн кирешелеринин көлөмүн жогорулатып,

КЫРГЫЗСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ		
имени М. РЫСКУЛБЕКОВА		
Вх. №	297 "11" 04	2008 г.
Исх. №	" " "	20 г.
Подпись		

мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн толуктоо менен экономикалык коопсуздукту камсыздоого шарт түзөт.

Кийинки жылдарда калктын санынын объективдүү өсүшүнө байланыштуу дүйнөдө жана Кыргызстанда тышкы соода экономикалык саясатынын татаалданышы байкалууда. Азыркы учурда бажы көзөмөлүн ишке ашыруу бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдери тийиштүү деңгээлде болбогондуктан айрым учурларда тышкы соода экономикалык ишмердиктин катышуучулары жана ички товар өндүрүүчүлөр үчүн да, мамлекет үчүн да кошумча чыгымдарга алып келип, мамлекеттик бюджеттин көлөмүн көбөйтүүгө терс таасирин тийгизүүдө. Бажы көзөмөлүн жүргүзүүдө бажы мыйзамдарынын талаптарын бузууга бөгөт коюлганда, мамлекет тарабынан колдоого алынганда жана бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин жакшыртуу маселелерин чечкенде гана негиздүү болот. Ошого байланыштуу иш жүзүндө бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүүдө, андагы орун алган көйгөлөргө илимий изилдөө жүргүзүү абдан маанилүү.

Бул илимий жана практикалык көйгөйлөрдү чечүү мамлекеттик бажы кызматында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин иштеп чыгып жөнгө салуунун жаңы методикалык ыкмаларын белгилейт. Ошол эле учурда ата мекендик окумуштуулар тарабынан бул теманын кээ бир жактары толук чагылдырылбаган жана бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү боюнча атайын илимий изилдөө болбогондуктан, бажы контролунун натыйжалуулугун келечекте көтөрүүнү илимий жана практикалык негиздөө зарылчылыгын айгинелеп турат. Теоретикалык жактан негиздөө максатында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүүнүн натыйжалуулугун көтөрүү боюнча практикалык сунуштардын зарылчылыгынан бул изилдөөнүн актуалдыгы келип чыкты.

Илимий натыйжалар: Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү боюнча илимий-методикалык жоболорду жана практикалык сунуштарды негиздөөдө турат.

Изилдөө жараянында алынган илимий жаңылыктар төмөнкүлөр:

- тышкы соода экономикалык байланыштарды жана бажы контролун жөнгө салуунун теориялык-методикалык негиздери тереңдетилип иликтөөгө алынып жалпыланды;

- “кызмат көрсөтүү” түшүнүгүнө илимий жана укуктук чечмелөө жагынан алып караганда өзгөчө товардын түрү болгондуктан, бул буюм катары гана эмес, пайданы, ошондой эле же социалдык натыйжаны алып келе турган “кызмат” катары дагы деп белгиленди;

- өлкөнүн тышкы экономикалык байланыштарынын учурдагы калыптануу өзгөчөлүгүнө, өнүгүү тенденциясына, соода бажы жаатындагы байланыштары менен өзгөчөлүктөрүнө ар тараптуу иликтөө жүргүзүлдү;

- бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү шартында ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен бажы кызматынын өз ара байланыштарын жөнгө салуу боюнча негизги багыттары иштелип чыкты;

- Кыргыз Республикасында бажы кызматынын салык төлөмдөрүнүн киреше бөлүгүн эконометрикалык моделдөө ыкмасы менен келечектеги салыктык кирешелердин 2035-жылга чейинки болжолдуу көрсөткүчтөрү даярдалды;

Диссертацияда баяндалган илимий натыйжалардын (илимий жоболордун), тыянактардын жана сунуштардын жаңылык даражасы.

Беларусь мамлекетинде, XV эл аралык илимий-практикалык конференцияда “Обеспечение продовольственной безопасности и наращивание экспортного потенциала сельскохозяйственной продукции и продовольствия Кыргызстана в рамках ЕАЭС”. Минск, 13-14-октябрь, 2022-ж. “Кыргыз Республикасында бажы контролунун уюштуруу-экономикалык

механизмин өркүндөтүүнүн негизги багыттары”; “Кыргыз Республикасында тышкы сооданын өсүшүнүн багыттары жана бажы көзөмөлүнүн ролу; Известия вузов Кыргызстана, 2023, № 5; “Билим берүү кызматтарынын эл аралык тажрыйбасы”. Известия вузов Кыргызстана – 2021, №5 (57-61 б.); “Өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн аймактык соода жана бажы интеграциясынын зарылдыгы жөнүндө”. Наука, новые технологии и инновация - 2021, №7 (114-118 б.); Мамбеткалиевдин 85 жылдыгына арналган Кыргыз Республикасындагы билим берүү кызматынын маселелери илимий-практикалык конференция. Известия Чуйского университета им. С. Мамбеткалиева, “Вопросы образовательных услуг в Кыргызской Республике” №9, - Б.2022 (3-6 б.).

Корутунду жана практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигинде 05-июнь 2024-жылы кийрүү актысы, “Кыргыз Республикасынын 2026- жылга чейинки Улуттук өнүктүрүү программасы (2021-ж. 12-октябрь, УП №435)”, иштеп чыгуу процессинде пайдаланылган.

Алынган жыйынтыктардын илим жана практика үчүн мааниси.

Бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүүнүн өнүгүү талаптарын жана укуктук ченемдерин жакшыртууга багытталган сунуштар менен бирге эле алардын натыйжалуулугун жогорулатууну иш жүзүндө колдонуу мүмкүн экендиги көрсөтүлгөн.

Мамлекет тарабынан бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүүнүн программаларынын концепциясын иштеп чыгууда жана аларды ишке ашыруу үчүн инвестиция тартуу зарылдыгы сунушталган.

Бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүүнү жөнгө салуучу уюштуруу-экономикалык рычагдарды колдонуу бажы контролунун потенциалын жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө жана келечегин аныктоого жол ачары белгиленген.

1. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу боюнча сунуштар.

Алынган практикалык тыянактар менен натыйжалар мамлекеттик бажы кызматынын башкаруусунун натыйжалуулугун жогорулатууда колдонулушу мүмкүн. Мамлекеттик бажы кызматынын бажы контролун уюштуруу экономикалык механизмин өркүндөтүү, көйгөйлөрүн аныктоодо, коррупцияны жана аикезчиликти жоюуда пайдаланышы мүмкүн. Ал эми кошумча кызматтарды иштеп чыгуу жана бажы контролун өнүктүрүү үчүн берилген сунуштар бажы системасындагы кызматкерлердин билимин жана тажрыйбаларын жогорулатууга пайдаланышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасында 2035-жылга чейинки мезгилде бажы кызматынын прогнозу аны өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары жана индикаторлору, тейлөө сапатын стандартташтыруу, кадрларды даярдоо, тышкы соода мамлелерди онуктуруу учун өнүктүрүү программаларын иштеп чыгууга шарттарды тузот.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары жана негизги жоболору окуу куралдарын жана монографияларды жазууда, жана горку окуу жайларында "Бажы иши", " Бажы кызматында тарифтик жоного салуу саясатында", "ЕАЭБ алкагында бажы кызматын ишмердүүлүгү" ж.б. дисциплиналарынын лекцияларын даярдоодо, ошондой эле товарларды экспорттооу ишкерлер пайдаланышы мүмкүн.

2. Эскертүүлөр жана сунуштар.

1. Баткен облусундагы өткөрмө пункттарындагы көйгөйлөр толукталып жасылса, иштин сапаты жогоруламак.
2. Өткөрмө пункттарды модернизациялоо жана жөнөкөйлөштүрүү жолдору көрсөтүлсө болмок.
3. Аткезчиликке каршы күрөшүүнүн жолдору.

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна шайкештиги.

Авторефераттын мазмуну диссертациянын текстине, анда коюлган максаттарга жана изилдөөнүн милдеттерине туура келет. Автореферат

коргоого коюлган жоболорду толук чагылдырат. Авторефераттын орус, кыргыз жана англис тилдеринде окшош резюмеси бар.

Кыргыз Республикасында "Окумуштуулук даражаларды берүү тартиби жөнүндө" Жободо белгиленген талаптарга диссертациянын туура келиши тууралуу корутунду.

“Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу экономикалык механизмин өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык иш актуалдуу темада жазылып, толук бүткөн илимий изилдөө болуп саналат. Бул иш теориялык жана практикалык мааниге ээ болуп, алынган жыйынтыктарынын жаңылыгы менен айырмаланат. Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын "Окумуштуулук даражаларды берүү тартиби жөнүндө" Жобосунун талаптарына жооп берет, жана Жамалов Шукуралы Абдыкарович 08.00.06 – улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

**Расмий оппонент, экономика
илимдеринин кандидаты**

